

УДК 37.014+371.217”19”

Світлана Лупаренко
ORCID ID [0000-0002-3111-5340](https://orcid.org/0000-0002-3111-5340)

доктор педагогічних наук,
доцент, професор кафедри загальної
педагогіки і педагогіки вищої школи,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Алчевських, 29, 61002 Харків, Україна
svetlana.luparenko@gmail.com

ОПІКА ДІТЕЙ ЯК НАПРЯМ ЇХ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ (ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті розкриваються мета й особливості здійснення опіки дітей в Україні у 1900-1917 рр. Опіка дітей спрямовувалася на забезпечення їх елементарним захистом, піклуванням, необхідним для життя. Особливостями здійснення опіки були: вжиття заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я дітей (надання лікарняної допомоги; проведення медичних оглядів; обстеження навчальних приміщень; правильне облаштування дитячих закладів; проведення бесід щодо необхідності зміцнення здоров'я; улаштування шкільних аптечок; створення дитячих літніх колоній; організація занять для дітей біженців); організація соціальної роботи з дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування (утримання опікунських закладів; виявлення причин занедбання дітей; патронування; забезпечення діяльності судів для малолітніх злочинців); задоволення матеріальних потреб дітей (відкриття безкоштовних їдалень; організація гарячих сніданків у навчальних закладах; оренда квартир для дітей; надання матеріальної допомоги).

Ключові слова: дитячі заклади; діти; здоров'я; опіка; освіта; соціальна робота; соціокультурне забезпечення; харчування.

© Лупаренко С., 2019

<https://doi.org/10.28925/2312-5829.2019.1-2.4759>

Вступ. Сьогодні людство прийшло до розуміння значення дитинства в житті людини й відповідальності дорослих перед дітьми. На державному й міжнародному рівнях відбувається зміцнення статусу дитинства, про що свідчить прийняття документів, спрямованих на охорону та розвиток дитини, підвищення уваги до дитячої субкультури, творчості (Декларація прав дитини, Конвенція ООН про права дитини).

Основними завданнями відповідної діяльності держави є вжиття заходів щодо: зниження рівня дитячої смертності; надання необхідної медичної допомоги та охорони здоров'я дітей; боротьби з хворобами та недоїданням; надання матерям належних послуг з охорони здоров'я; забезпечення інформацією всіх прошарків суспільства щодо здоров'я та харчування дітей, гігієни, санітарії середовища перебування дитини та запобігання нещасним випадкам, а також доступу до освіти та підтримки у використанні цих знань; розвитку просвітницької роботи та у галузі профілактичної медичної допомоги та планування сім'ї тощо (Резніченко Н., 2009).

Однак, у реальному житті ці заходи не завжди дають бажаний результат. Це пояснюється безвідповідальністю, низьким рівнем педагогічної культури дорослих, серйозним дефіцитом уваги й поваги до дитини, недосконалістю правової системи, неможливістю досягнення реалізації прав дитини тільки шляхом прийняття правозахисних законів і створення механізмів забезпечення їх виконання.

Ситуацію у сфері охорони дитинства ускладнюють також соціально-економічні проблеми України: зменшується чисельність дитячого населення (у 1991 р. вона становила 13187117 осіб, частка дітей від загальної кількості населення – 25,5%; станом на 1 січня 2013 р. – 7990391 особа та частка – 17,6% (Кривачук Л., 2014)), існують проблеми у сфері освіти та охорони здоров'я дітей, поширюються соціальне сирітство, дитяча бездоглядність і безпритульність, девіантні прояви в дитячому середовищі. Становище дітей в Україні погіршується недостатністю, обмеженістю й відсутністю необхідних умов, матеріальних і духовних ресурсів, потрібних для повноцінного життя та розвитку дітей.

Задля реалізації в сучасних умовах ідей захисту, освіти й розвитку дитини необхідна зміна педагогічного мислення, усвідомлення суспільством нового образу дитини як суб'єкту розвитку, виявлення її здібностей дитини та інтересів, забезпечення турботливого ставлення до душевного життя дитини, цілісності життєдіяльності особистості в дитинстві й наповнення його культурними смислами.

З огляду на це важливим є вивчення позитивного досвіду соціокультурного забезпечення дітей на різних етапах історичного розвитку країни, виявлення причин труднощів та умов ефективного застосування цього досвіду в сучасних умовах.

Особливо цінним є досвід соціокультурного забезпечення дітей в Україні протягом ХХ ст., адже саме в цей час активно впроваджувалися заходи із соціального забезпечення дітей, їх освіти та культурного розвитку.

Слід зазначити, що певні аспекти проблеми захисту дітей стали предметом досліджень сучасних вітчизняних науковців. Так, питання державної політики у сфері охорони дитинства вивчали Л. Кривачук, І. Кубай, Г. Радченко, Н. Резніченко; дослідження історії організації захисту дитинства здійснено в роботах О. Артюшенко, М. Баран, А. Зінченко, А. Ришкової; проблеми соціальних служб для сімей і дітей розкрито у працях І. Зверевої, З. Кияниці, О. Лещенко, І. Трубавіної. Проте питання особливостей здійснення опіки дітей як напряму соціокультурного забезпечення в Україні на початку ХХ ст. окремо не розглядалося, що і зумовило вибір теми дослідження.

Мета статті – розкрити ціль та особливості здійснення опіки дітей як напряму їх соціокультурного забезпечення в Україні протягом 1900-1917 рр.

Мета опіки дітей. Протягом досліджуваного періоду опіка дітей мала на меті забезпечення дітей елементарним захистом, піклуванням, необхідним для життя, що було зумовлене низьким рівнем освіти і культури дітей та їх соціальною незахищеністю («хвиля соціального сирітства» (масова безпритульність і бездоглядність неповнолітніх), недостатня кількість виховних закладів, недостатня зайнятість учнів поза школою, недостатня робота з хворими дітьми, наявність великої кількості нічим не зайнятих дітей, які не були охоплені системою соціального забезпечення). Це, у свою чергу, було спричинене зростанням промисловості в містах, що зумовило наплив робочої сили з сільської місцевості (батьки від'їжджали до міст, залишаючи дітей самих або на родичів, які не приділяли їм достатньо уваги. З цього приводу тогочасний дослідник проблеми дитячої безпритульності Ю. Ярошевич (1915) зазначав: «Кожна хвиля прибувших в город голодних безробітних сімей лишає позад себе сотні сиріт, покинутих дітей. Число дітей без догляду, вуличних дітей, зростає страшно швидко, так же швидко росте й дитяча злочинність» (с. 50)); фізичним і духовним знесиленням сімей; недостатнім розумінням дорослими специфіки і потреб розвитку дитини; низьким

рівнем і несприятливими умовами життя, що спричинили бідкування сімей, необхідність дитячої та жіночої праці; недоліками в роботі шкіл («...школа дає тільки негативне дитині: вона перевтомлює, не розвиває в ній здібностей й не підготовляє її до життя; вона вбиває в ній волю» (Ярошевич Ю., 1914, с. 54)).

Усе це зумовило необхідність організації спеціальної роботи з опіки дітей. Її особливостями стали: вжиття заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я дітей; організація соціальної роботи з дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування; задоволення матеріальних потреб дітей.

Розглянемо це більш детально.

Заходи, спрямовані на зміцнення здоров'я дітей. Важливо відзначити, що саме протягом досліджуваного етапу завдяки розвитку статистики як науки з'явилися дані, що висвітлили «непомітні зразу закутки народного життя» (Ярошевич Ю., 1914, с. 47), зокрема дані про здоров'я дітей і дитячу смертність.

Особливою проблемою було слабке здоров'я дітей і високий рівень захворюваності. Згідно з даними медичних обстежень, у 91% учнів було малокрів'я, 57,4% – нервові захворювання, 37,9% – золотуха, туберкульоз, ревматизм, сифіліс, 35,7% – виснаження, 33,9% – хвороби дихальних шляхів, 23,8% – захворювання травної системи, 17,4% – шкірні захворювання, 7,7% – порушення зору, 7,4% – порушення слуху. У дітей часто були викривлення хребта, тонзиліт, рахіт, вони мали головні болі, збільшені лімфатичні залози. У багатьох дітей спостерігалось кілька вищеназваних хвороб одночасно; 6-14% дітей за показниками фізичного розвитку значно відставали від прийнятих норм (ДАХО. Фонд 200. Оп. 1, спр. 384, 1911).

Незадовільний стан здоров'я дітей зумовлювався, по-перше, недоліками в організації навчально-виховного процесу у школі (перенавантаження і втома дітей через неправильну організацію навчальних занять); по-друге, складними життєво-побутовими умовами в сім'ях (низький рівень життя, неправильна організація розпорядку дня дитини, режиму її активної праці та відпочинку, фізичні покарання з боку батьків), що призводило до постійного недоїдання дітей, недостатнього догляду за ними, неврахування батьками специфіки розвитку дитини; по-третє,

особливою схильністю школярів до заразних захворювань, що властиві дитячому віку (кір, скарлатина, дифтерія, кашлюк, паротит), а це обумовлювало той факт, що діти легко захворювали (унаслідок послабленої опірності організму) й поширювали ці захворювання на інших дітей і свої сім'ї (ДАХО. Фонд 200. Оп. 1, спр. 364, 1910).

Так, лікарі шкіл стверджували, що багато дітей приходили до школи слабкими і хворими. Водночас вони зазначали, що шкільне навчання може погіршувати стан здоров'я дітей: «...перебування у школі не обходиться безкарно для здоров'я і фізичного розвитку учнів, і школярам властиві як певні порушення правильного росту, так і деякі види захворювань, які називаються шкільними хворобами» (ДАХО. Фонд 200. Оп. 1, спр. 364, 1910, с. 12). Зі шкільних хвороб лікарі виокремлювали такі (ДАХО. Фонд 200. Оп. 1, спр. 364, 1910): 1) запаморочення, головні болі, судомні захворювання, підвищення нервовості і нервова перевтома; 2) розлади кровообігу в голові, грудях, порушення правильного випорожнення, носові кровотечі, розлади харчування, малокрів'я; 3) викривлення хребта, неправильне положення плечей; 4) погіршення зору; 5) розлади мовлення.

Водночас сімейні умови дітей також були складними, що підтверджувалося даними медико-санітарних обстежень учнів і шкіл. Так, згідно з даними обстеження шкіл Харківської губернії «...сімейні умови життя дітей ще більше посилюють негативний вплив школи на їхнє здоров'я та розвиток. Маленькі, темні, подекуди сірі квартири нижніх або підвальних поверхів, забруднені подвір'я великих вулиць, на яких немає зелені, – це обстановка, у якій вони проводять час поза школою. До несприятливих гігієнічних умов обстановки дітей додаються не менш несприятливі моральні дефекти того середовища, яке їх оточує. Злидні, сварки, лайки, побої та інші види грубого ставлення некультурного класу, які посилюються інколи п'яними сценами і різними відкритими проявами почуттів, – усе це легко знаходить місце в тій обстановці, яка оточує дітей» (ДАХО. Фонд 200. Оп. 1, дело 364, 1910, с. 12). На жаль, дуже часто батьки були не у змозі лікувати своїх дітей, і на думку лікарів і вчителів, хвороби дітей сильно гальмували їхні успіхи в навчанні.

Отже, з метою зміцнення здоров'я дітей упроваджувалися такі заходи:

- надання лікарняної допомоги дітям (безкоштовно або за невелику плату) (ДАОО. Фонд 316. Оп. 2, дело 35, 1909);

- проведення медичних оглядів дітей, під час яких досліджувалися фізичні показники розвитку, зокрема зріст, окружність грудей, стан очей, вух, носа, рота, зіву, зубів, шкіри, залоз, серця, легенів, охайність тіла; збиралися дані про стан здоров'я, захворюваність і смертність дітей (ДАОО. Фонд 316. Оп. 2, спр. 35, 1909);

- обстеження навчальних приміщень (лікарняний і санітарний нагляд, побудова навчальних закладів із санітарної точки зору (дотримання відповідних вимог до площі підлоги, вмісту повітря на одну людину, відношення площі скла до площі підлоги), освітлення (керосинове, газове, електричне), опалення (місцеве, центральне), вентиляція природна (кватирки, фрамуги) або штучна, кількість правильно або неправильно обладнаних парт; визначення необхідності переробки приміщень задля пристосування їх до освітніх цілей, виявлення перешкод, що заважали відкриттю освітньої установи) (ДАОО. Фонд 316. Оп. 2, спр. 35, 1909);

- правильне облаштування дитячих закладів матеріалами, забезпечення їх раціонально побудованими меблями (ДАХО. Фонд 200. Оп. 1, спр. 364, 1910);

- проведення бесід із батьками, учнями й педагогами щодо необхідності вжиття заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я учнів (дотримання розпорядку дня, регулювання режиму праці, відпочинку і сну, покращення харчування дітей). Так, «...для покращення фізичного розвитку учнів у початкових училищах уживалися такі заходи: зверталась увага вчителів на правильну організацію щоденних занять, їх своєчасні початок і закінчення з метою запобігання фізичній перевтомі учнів, а також посиленість класних робіт для учнів у розумовому відношенні; корисне і правильне сидіння учнів під час уроків, достатність світла і повітря з метою запобігання викривленню хребта, розвитку короткозорості й головним болям ...; забезпечення учнів після кожного уроку необхідним відпочинком і достатніми рухами на відкритому повітрі, причому заохочувалися різного роду дитячі ігри і гімнастичні вправи з урахуванням віку і здоров'я дітей; вказівки вчителям щодо необхідності уникнення таких дисциплінарних заходів, як залишати дитину після занять у класі на тривалий час

(наприклад, більше години), а тілесні покарання дітей, безумовно, заборонялися під побоюванням суворої відповідальності. ... Задля запобігання різного роду захворюванням дітей учителям рекомендувалося частіше нагадувати їм про необхідність охайності й акуратності, а також знайомити їх з елементарними правилами збереження здоров'я» (ДАХО. Фонд 635. Оп. 1, спр. 17, 1910, с. 16-17));

- улаштування шкільних аптечок;

• створення на околицях міст дитячих літніх колоній, спрямованих на надання можливості найслабкішим дітям незаможних батьків зміцнити своє здоров'я в сільських умовах. Серед інших завдань колоній були такі: безпосереднє знайомство дітей з природою, ознайомлення міських дітей із сільським побутом, розширення дитячого світогляду, формування в дітей навичок спільної діяльності (ДАХО. Фонд 200. Оп. 1, спр. 364, 1910). Літні колонії, які діяли на безкоштовній основі або за невелику плату, відкривалися по всій Україні: Києві (з 1896 р.), Житомирі, Єлисаветграді, Харкові (з 1897 р.), Слов'янську (з 1900 р.), Катеринославі, Миколаєві (з 1902 р.), Одесі, Ялті тощо (ДАХО. Фонд 200. Оп. 1, дело 365, 1910). Про популярність і затребуваність літніх колоній свідчать, по-перше, постійне збільшення кількості дітей, які щороку оздоровлювалися в них; по-друге, зменшення щороку кількості дітей, які потребували повторного оздоровлення; по-третє, статистичні дані, які фіксували безперечну користь перебування в колонії для здоров'я дітей (ДАХО. Фонд 200. Оп. 1, спр. 365, 1910), оскільки в усіх дітей спостерігалися покращення показників фізичного здоров'я (збільшення ваги і росту, окружності грудей) (ДАХО. Фонд 200. Оп. 1, спр. 384, 1911)), а також низький рівень захворюваності дітей;

• організація спеціальних занять у школах і притулках для дітей біженців під час літніх канікул, аби вони мали можливість використати літо для зміцнення здоров'я і розумового розвитку (ДАХО. Фонд 266. Оп. 1, спр. 927, 1916).

Отже, питання зміцнення здоров'я дітей були серед актуальних напрямів забезпечення дітей, що зумовлювалося високим рівнем їх захворюваності внаслідок складних умов життя. Водночас, реалізація заходів, спрямованих на збереження і покращення здоров'я дітей, була переважно справою громадських товариств.

Організація соціальної роботи з дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування. Ця діяльність передбачала: створення й утримання опікунських закладів; виявлення причин занедбання дітей і запобігання цим випадкам; патрунування (дітей віддавали в міські і селянські сім'ї, які мали годувати і виховувати їх) (ДАХО. Фонд 509. Оп. 1, спр. 5, 1915; ДАХО. Фонд 635. Оп. 1, спр. 11, 1907); забезпечення діяльності судів для малолітніх злочинців (в Україні вони були створені в Одесі, Харкові та Києві).

Так, опіка дітей здійснювалася через досить широку мережу дитячих соціальних закладів, а саме (ДАХО. Фонд 509. Оп. 1, спр. 5, 1915; ДАХО. Фонд 635. Оп. 1, спр. 11, 1907): сирітські притулки й виховні будинки, виховно-виправні притулки, дитячі осередки, притулки для дітей біженців, притулки для дітей, чії матері потребували допомоги через військові негаразди, втрату годувальника, ясла-притулки у селах на період збирання врожаю тощо.

Досліджуваний етап відзначився започаткуванням роботи судів для малолітніх злочинців, що зумовлювалося тим фактом, що в дітей, які потрапляли до дорослої в'язниці, було мало шансів після неї повернутися до нормального життя, у них значно погіршувався стан фізичного і психічного здоров'я, тому громадськість вважала, що краще перевиховувати таких дітей, а не засуджувати. З цього приводу Ю. Ярошевич (1914) писав про те, що дітей «...доводиться «жаліти», бо малолітнього злочинця можна віддати тільки або до в'язниці, у відділ для малолітніх, або до арештного дому; 28% малолітніх сидить вкупі з дорослими злочинцями; ледве 1/5 частина малолітніх злочинців попадає до ісправничих захистків» (Ярошевич Ю., 1914, с. 51-52). Це призводило до того, що «людність в більшості вважає за краще дати малолітньому злочинцеві «по шиї», замість того, щоб передавати справу до суду. З іншого боку, і самі судді, до яких надходять «справи» малолітніх, користуються найменшою можливістю й виправдовують до 45%, знову ж таки тому саме, що кожному судді відомо, що, засудивши дитину до арештного дому, він тільки штовхне її на шлях справжньої злочинності» (Ярошевич Ю., 1914, с. 52). З огляду на це Ю. Ярошевич (1914) підкреслював, що в

боротьбі з дитячою злочинністю необхідно враховувати специфіку дітей, а боротися з нею дорослими засобами (в'язницями й арештними домами) значило розвивати її вглиб. Проте, на жаль, уся ця праця обмежувалася лише окремими «спробами» на ґрунті благодійності, а суди для малолітніх (через відсутність законів про охорону материнства й дитинства) не набули значного поширення.

Отже, соціальна робота з дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування спрямовувалася переважно на боротьбу з дитячою безпритульністю, задля чого розширювалася мережа опікунських установ для дітей, здійснювалося їх патрунування, упроваджувалася робота судів для малолітніх злочинців. Але ці заходи були лише поодинокими ініціативами і не могли повною мірою розв'язати проблему з дітьми-сиротами, адже їх кількість була надзвичайною.

Задоволення матеріальних потреб дітей. Ця робота передбачала відкриття безкоштовних їдалень і харчових пунктів, організацію гарячих сніданків для дітей у навчальних закладах (ДАХО. Фонд 509. Оп. 1, спр. 5, 1915; ДАХО. Фонд 635. Оп. 1, спр. 11, 1907); оренду квартир для проживання дітей (ДАХО. Фонд 509. Оп. 1, спр. 6, 1916); надання різних видів матеріальної допомоги (грошима, теплим одягом, взуттям, необхідними навчальними і побутовими речами, медикаментами тощо). При школах засновувалися спеціальні товариства допомоги дітям. Проте, незважаючи на всі зусилля, надати захист і піклування всім дітям, які їх потребували, вони не змогли, і велика кількість дітей продовжувала жити у скрутному становищі.

Висновки. Отже, опіка дітей здійснювалася через реалізацію різних напрямів роботи з дітьми в широкій мережі соціальних закладів та спрямовувалася на забезпечення їх елементарним піклуванням, необхідним для життя. Характерними особливостями здійснення опіки були: вжиття заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я дітей; організація соціальної роботи з дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування; задоволення матеріальних потреб дітей.

Дана стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективними вважаємо дослідження особливостей здійснення опіки дітей та їх соціокультурного забезпечення, у цілому, в різних регіонах України (зокрема, на

західноукраїнських землях, що протягом ХХ ст. входили до складу різних держав), а також різними державними і громадськими товариствами.

Література

- Кривачук Л. Формування та реалізація державної політики у сфері охорони дитинства в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук з державного управління : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Донецьк, 2014. 40 с.
- Резніченко Н. Державне управління процесами медичного забезпечення дітей та жінок. Запоріжжя : Просвіта, 2009. 108 с.
- Ярошевич Ю. Про охорону дитинства. *Світло*. 1914. Кн. 9. С. 47–55.
- Державний архів Одеської області (ДАОО). Фонд 316. Оп. 1, дело 377 – Педагогическая помощь детям беженцев и лиц, пострадавшим от военных действий. 1915–1921 гг. 65 л.
- ДАОО. Фонд 316. Оп. 2, дело 35 – Отчеты о работе народных училищ. 1909 г. 100 л.
- Державний архів Харківської області (ДАХО). Фонд 200. Оп. 1, дело 364 – Доклад училищной комиссии о задачах, постановке и правильном устройстве летних школьных колоний. Отрывок научно-исследовательского доклада об организации детского воспитания и детских садов. 1910 г. 50 л.
- ДАХО. Фонд 200. Оп. 1, дело 365 – Исторический очерк по организации и изучению школьных детских каникулярных колоний за границей и в России. 1910 г. 7 л.
- ДАХО. Фонд 200. Оп. 1, дело 384 – Очерк деятельности комитета и протоколы заседаний совета комитета школьных летних колоний и комиссии по постройке колоний. 1911 г. 26 л.
- ДАХО. Фонд 266. Оп. 1, дело 927 – Циркуляры. 1916 г. 21 л.
- ДАХО. Фонд 509. Оп. 1, дело 5 – Кассовый отчет и оправдательные документы на выдачу денег учителям за помещение и культурно-бытовое обслуживание. 1915 г. 81 л.
- ДАХО. Фонд 509. Оп. 1, дело 6 – Кассовый отчет и оправдательные документы на выдачу денег учителям за помещение и за культурно-бытовые нужды. 1916 г. 92 л.
- ДАХО. Фонд 635. Оп. 1, дело 11 – Протоколы заседаний комиссий. 1907 г. 19 л.
- ДАХО. Фонд 635. Оп. 1, дело 17 – Отчет о состоянии начальных училищ. 1910 г. 23 л.

References

- Kryvachuk L. (2014). *Formuvannia ta realizatsiia derzhavnoi polityky u sferi ohorony dytynstva v Ukraini [Formation and realization of state policy in the sphere of child protection in Ukraine]:* Extended Abstract of candidate's thesis: 25.00.02. Donetsk, Ukraine (ukr).
- Reznichenko N (2009). *Derzhavne upravlinnia protsesamy medychnogo zabezpechennia ditey ta zhinok [State management of the processes of medical care for children and women].* Zaporizhia, Ukraine: Prosvita (ukr).

- Yaroshevych Yu. (1914). Pro ohoronu dytynstva [About child protection]. *Svitlo*, 9, 47–55 (ukr).
- Derzhavnyi arhiv Odeskoi oblasti. (1915–1921). *Fond 316. Op. 1, delo 377 – Pedagogicheskaya pomoshch detiam bezhentsev i lits, postradavshim ot voennykh deistviy, 65* [State Archive of Odesa Region (SAOR). (1915–1921). Fund 316. Description 1, case 377 – Pedagogical assistance to children of refugees and people who suffered from military actions, 65] (rus).
- DAOO. (1909). *Fond 316. Op. 2, delo 35 – Otchety o rabote narodnykh uchilishch, 100* [SAOR. (1909). Fund 316. Description 2, case 35 – Reports about work of public schools, 100] (rus).
- Derzhavnyi Archive Kharkivskoi Oblasti (DAKhO). (1910). *Fond 200. Op. 1, delo 364 – Doklad uchilishchnoi komissii o zadachah, postanovke i pravilnom ustroistve letnih shkolnykh koloniy. Otryvok iz nauchno-issledovatel'skogo doklada ob organizatsii detskogo vospitaniya i detskih sadov, 50* [SAKhR. (1910). Fund 200. Description 1, Case 364 – School commission report about tasks, establishment and correct organization of summer school colonies. Abstract from scientific-research report about organization of children's education and nursery schools, 50] (rus).
- DAKhO. (1910). *Fond 200. Op. 1, delo 365 – Istoricheskiy ocherk po organizatsii i izucheniyu detskih kanikulyarnykh koloniy za graniysei i v Rossii, 7* [SAKhR. (1910). Fund 200. Description 1, Case 365 – Historical essay on organization and study of school children's holiday colonies abroad and in Russia, 7] (rus).
- DAKhO. (1911). *Fond 200. Op. 1, delo 384 – Ocherk deyatel'nosti komiteta i protokoly zasedaniy soveta komiteta shkolnykh letnykh koloniy i komissiy po postroike koloniy, 26* [SAKhR. (1911). Fund 200. Description 1, Case 384 – Essay on activity of committee and protocols of meetings of committee council of school summer colonies and commission for construction of colonies, 26] (rus).
- DAKhO. (1916). *Fond 266. Op. 1, delo 927 – Tsirkulyary, 21* [SAKhR. (1916). Fund 266. Description 1, Case 927 – Circulars, 21] (rus).
- DAKhO. (1915). *Fond 509. Op. 1, delo 5 – Kassovyi otchet i opravdatel'nyie dokumenty na vydachu deneg uchitelyam za pomeshcheniie i kulturno-bytovoie obsluzhivaniie, 81* [SAKhR. (1915). Fund 509. Description 1, Case 5 – Cash report and explaining documents for giving money to teachers for the room and cultural-domestic service, 81] (rus).
- DAKhO. (1916). *Fond 509. Op. 1, delo 6 – Kassovyi otchet i opravdatel'nyie dokumenty na vydachu deneg uchitelyam za pomeshcheniie i kulturno-bytovoie nuzhdy, 92* [SAKhR. (1916). Fund 509. Description 1, Case 6 – Cash report and explaining documents for giving money to teachers for the room and cultural-domestic needs, 92] (rus).
- DAKhO. (1907). *Fond 635. Op. 1, delo 11 – Protokoly zasedaniy komissiy, 19* [SAKhR. (1907). Fund 635. Description 1, Case 11 – Protocols of meetings of commissions, 19] (rus).

DAKhO. (1910). *Fond 635. Op. 1, delo 17 – Otchety o sostoyanii nachalnyh uchilishch, 23* [SAKhR. (1910). *Fund 635. Description 1, Case 17 – Reports on the state of public schools, 23*] (rus).

ОПЕКА ДЕТЕЙ КАК НАПРАВЛЕНИЕ ИХ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В УКРАИНЕ (НАЧАЛО XX СТ.)

Лупаренко Светлана, доктор педагогических наук, доцент, профессор кафедры общей педагогики и педагогики высшей школы, Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, ул. Алчевских, 29, 61002 Харьков, Украина,
svetlana.luparenko@gmail.com

В статье раскрываются цель и особенности осуществления опеки детей в Украине в 1900-1917 гг. Опека детей была направлена на обеспечение их элементарной защитой и заботой, необходимыми для жизни. Особенности осуществления опеки стали: принятие мер, направленных на укрепление здоровья детей (предоставление врачебной помощи; проведение медицинских осмотров; обследование учебных помещений; правильное обустройство детских учреждений; проведение бесед о необходимости укрепления здоровья; устройство школьных аптек; создание детских летних колоний; организация занятий для детей беженцев); организация социальной работы с детьми-сиротами и детьми, лишенными родительской опеки (содержание опекунских учреждений; выявление причин запущенности детей; патронирование; обеспечение деятельности судов для малолетних преступников); удовлетворение материальных потребностей детей (открытие бесплатных столовых; организация горячих завтраков в учебных заведениях; аренда квартир для детей; предоставление материальной помощи).

Ключевые слова: детские учреждения; дети; здоровье; опека; образование; социальная работа; социокультурное обеспечение; питание.

CHILD CARE AS A DIRECTION OF THEIR SOCIO-CULTURAL MAINTENANCE IN UKRAINE (THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY)

Luparenko Svitlana, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Alchevskyh Street 29, 61002 Kharkiv, Ukraine,
svetlana.luparenko@gmail.com

The article is dedicated to the revelation of the purpose and peculiarities of childcare in Ukraine in 1900-1917. Childcare was aimed at ensuring basic protection of children and their care that is necessary for life. It was caused by low level of education and culture of children and their social insecurity. The peculiarities of realization of childcare were the following: taking measures aimed at strengthening children's health; organization of social work with orphaned children and children deprived of parental care; satisfaction of children's material needs. Taking measures aimed at strengthening

children's health included provision of hospital care to children, conducting medical examinations of children, examination of children's institutions, proper arrangement of children's institutions with educational materials and providing them with rationally constructed furniture, conducting conversations with parents, teachers and children about the necessity of healthy lifestyle, arranging school first aid kits, establishing children's summer camps, organization of special classes for refugee children during summer holidays. Organization of social work with orphaned children and children deprived of parental care included establishment and maintenance of welfare institutions, identification of the causes of neglecting children and preventing these cases, children's patronage (children were taken by urban and peasant families that fed and bring them up), support of activity of courts for juvenile offenders (they were in Odesa, Kharkiv and Kyiv). Satisfaction of children's material needs included creation of free canteens, providing children's with hot breakfast at educational institutions, rent of apartments for children, providing children with financial aid of different types.

Keywords: *children's institutions; children; health; care; education; social work; socio-cultural maintenance; nutrition.*

Стаття надійшла до редакції 01.01.2019

Прийнято до друку 28.02.2019